

Жасымай Алашына қызмет еткен»

Сұлтанмахмұт ТОРАЙҒЫРОВ.

Наурыздың 5-і – қазақ үшін айрықша күн. Осыдан 155 жыл бұрын дәл осы күні Әлихан БӨКЕЙХАН – Алаштың ұлттық көсемі дүниеге келген. Әлекең ұлт-азаттығы жолында тыңға түрен салған біртуар қайраткер. Оның рухани-ғылыми мұрасы уақыт өткен сайын жаңғыра берері сөзсіз. Ол дүние жүзінің ұлт-азаттық қозғалысына ықпал еткен алып тұлға.

Қоқан мен Орынбордың бірін-бірі қолдай жарыса көтерілуі, ұлт көсемдері мен олардың серіктерінен сайланбалы үкіметтер құруы, жақын келешекте бірлесу туралы келісуі өзінше бір феномен. Астана Орынбордан Семейге көшкен соң, Қоқан республикасының

Хинган жоталарынан басталып, Карпатқа дейінгі ұлан-байтақ даланың ұлылыққа теңестірілуін сол өңірдің дараланған тұлғаларына берілген ортақ атау деп қабылдауымыз керек. Ұлы Дала 1222 жылы құрылған Жошы хандығынан бастап, 1822 жылғы I Александр патшаның «Сібір қазақтары туралы» жарлығына дейін 600 жыл үзіліссіз билік жүргізген Шыңғысхан ұрпақтарының қолында болған. Ұлы қағанның 27-ші ұрпағы бола тұра, қазақ даласын билеген хандардың бір де біреуіне ұқсамайтын дара тұлға Әлихан Қазақ елін Ресей бодандығынан арашалап алып, хандық билікке үйлеспейтін әлемдік өркениетке қосуды көкесп, саяси күрес жолын таңдаған.

өң бойындағы гранит тастарға қашалған таңбаларды қызықтауы, үй іргесіндегі, Жіңішке өзенінің жағасындағы мүсін тастарды тамашалауы, қозы көш жердегі Беғазы тас қорғандарын аралауы, бала Әлиханның санысында таста сақталған тарихты білуге деген құштарлығын туғызып, кейіннен Әлкей Марғұланға өзінің туған жері Беғазы өңірін

Көсем-қызметші

аксиомасы

Ел болам, ұлт болам деген жұрт басшыға мұқтаж. Бұл жол мемлекет ісіне де, дін ісіне де, шаруашылық ісіне де ортақ. Әлемдік діндердің таралуында да пайғамбарлық миссия жүктелген жекелеген тұлғалардың орны айрықша. Оларға Жаратушының таңдауы қалай түссе, азаттыққа ұмтылған Алаш даласына Әлихан Бөкейханның келуі де соған пара-пар құбылыс дер едік.

Қазақы ел басқару, қызмет ету дәстүрінде бұл үрдістің өзіндік жолы қалыптасқан. Абайдың **отыз тоғызыншы сөзінде** «Рас, бұрынғы біздің ата-бабаларымыздың бұл замандағылардан артық екі мінезі бар екен. Ол екі мінезі қайсы десек, әуелі – ол заманда ел басы, топ басы деген кісілер болады екен. Көш-қонды болса, дау-жанжалды болса, билік соларда болады екен. Өзге қара жұрт, жақсы-жаман өздерінің шаруасымен жүре береді екен. Ол ел басы, топ басылары қалай қылса, қалай бітірсе, халық та оны сынамақ, бірден-бірге жүгірмек болмайды екен. «Қой асығын қолыңа ал, қолыңа жақса, сақа қой», «Бас-басыңа би болсаң, манар тауға сыймассың, басалқаңыз бар болса, жанған отқа күймессің» деп, мал айтып тілеу қылып, екі тізгін бір шылбырды бердік саған, берген соң, қайтып бұзылмақ түгіл, жетпегенінді жетілтемін деп, жамандығын жасырып, жақсылығын асырамын деп тырысады екен. Оны зор тұтып, әулие тұтып, онан соң жақсылары да көп азбайды екен. Бәрі өз бауыры, бәрі өз малы болған соң, шынымен де жетесінде жоқ болмаса, солардың қамын жемей қайтеді?» дегенін Әлихан Бөкейхан мен із-басарлары іске асырғанына көзіміз бүгін анық жетіп отыр.

Ә.Бөкейханның ғұмырбаяндық, саяси қайраткерлік деректерінен біз оның жай ғана ұлт басшысы, әуелі көсем емес, ең алдымен көсем-қызметші, яғни, ұлтына қызмет көрсетуші тұлға болғанын көреміз.

мақсат емес, ұлттың өркендеуінің, атап айтқанда қазақтың жаңғыруының көрінісі болар еді.

«Тірі болсам, хан баласында қазақтың хақысы бар еді, қазаққа қызмет қылмай қоймаймын» деген Ә.Бөкейхан осыны өз ғұмырының бұлжымас мұраты қылды. Алыс-жақында жүрсе де халқының айқын да көмескі арман-аңсарына, мұқтажына қызмет етуді, оның ыстық-суығына төзуді өз жолы деп білді. 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалыста жұрттың құр бекерге қырылмауын және қазақ жігіттерінің әскери іске көзі мен бойы үйрене беруін, мұның келешекте керек іс екенін, өзі уаде еткендей майданның алғы шебіне барып, оларға қызмет етуі, нақты қамқорлық жасауының өзі неге тұрады?!

Елден жырақта Мәскеуде ұйқамақта отырғанда да ол қазаққа қызмет етудің тиімді жолдарын тауып, соның жемісін халқының пайдасына ұсынды. Жазған еңбектері, берген кеңестері, өмірлік үлгісі бүгінгінің іргетасы іспеттес.

Ә.Бөкейхан ғұмырнамамынан осындай деректің талайы кезігеріне еш күмән жоқ. Мәселе, сол оқиғаларды тізбектеуде емес, олардың ішкі мәнін ашып көрсетуге саяды. Алаш қайраткерлерінің лидер-қызметшілік қасиеттері өзге де үлгі болған. Міржақып Дулаттың «Оян қазағы» Ататүріктің күндіз айнасына, түнде жастығына айналыпты.

Сондай-ақ, Бауыржан Момышұлының бойындағы қайраткерлік, жетекшілік, қызмет етушілік қасиет Екінші дүниежүзілік соғыс барысында айқындалды. Оның тұлғасы жан-жақтылығымен назар аудартады. Ол тек әскери гений ғана емес, ұлт болашағын ойлаушы рухани көреген, адам психологиясын терең танушы, қызмет-міндетіне адал, өз басын қатерге тігуші, қалжыраған жұртты қатерлі де қауіпті міндеттерді орындауға жұмылдыра алушы, зор сенімге ие, кез келген мәселенің мәніне терең үңілуші, талдаушы, тарихты байыптаушы

(Түркістан мұхтарияты), Алашорданың және Башқұртстан басшыларының біріккен съезд өткізгені де көп нәрсеге меңзейді. М.Шоқайдың «Ресей бұғауына түсіп қалған өлкелер ортасында тәуелсіз ұлттық мемлекеттік үш күресу жолына тұңғыш рет Түркістан түсіп отыр» деген ойы да ақпары мол дерек.

Халел мен Жанша Досмұхамедовтер 1918 жылы сәуірдің 2-не дейін Мәскеуде автономия алу жөнінде Лениннің қа-

ДАЛАНЫҢ ДАРА ТҰЛҒАСЫ

былдауында болуы, Ә.Бөкейханов, Х.Ғабасов, Ә.Ермековтер Ленин және Сталинмен Қазақ автономиясының жер көлемі, шекарасы туралы келіссөз жүргізуі, Қазақ елінің жер аумағын шегендеуі – Алашорда билігінің қызмет-қарекеті аясында жүзеге асқан. Батыс Қазақстан өңіріндегі Каспий жағалауларының, Семей, Ақмола облыстары мен Алтай өні-

1917 жылы Алашшыл азаттық күрескерлермен бірлесіп, саяси партия құрып, оған қасиетті ұранға айналған «Алаш» атауын берген. Қазан төңкерісінің пәрменімен қабаттасып, КСРО-ның құрамында болатын Алашорда ұлттық автономиясын құрып, дербес тәуелсіз мемлекет деп жариялап үлгерген. Бұл Алашорда ұлттық ав-

зерттеуге бағыттаған көзқарасы. Қоянды жәрмеңкесі ашылғанда Тәшкеннен шыққан саудагерлердің керуен жолының Әлихан туған Желтауды басып өтіп, Қарқаралыны қақ жарып, Қояндыға жетіп, Омбыға барып тоқтауын, Әлиханның сол Қарқаралыда 7 жыл оқып, училище бітіріп, қосымша етікші мамандығын алып, патша билігінің қазақ жерін отарлау саясатының орталығы болған Омбыда 8 жылдай қызмет жасап, саяси күреске шығарған, өмір жолының баспалдағы десе болар. Көзі ашық, көкірегі ояу жастарға ұқсап заңгерлікті де, әскери офицерлікті де қаламай, орманшы болуы – өзінің жерге табынып, жердің адам өмірі үшін аса қажеттілігін бағалаған көрегендігінен туындаса керек. 1901 жылы қайтыс болған әкесі Нұрмұхамедке соқтырған мазардың ішіне бұрын соңды қазақ даласында қолданысқа еنبесе де өзі отырғызған талдың бір ғасырдан аса жайқалып өсіп, мазарды «Талдыбейіт» деп атандыруы, дән салсаң көктеп шығар қара жердің құнарына жұртшылықтың назарын аудартқаны болар. Жер ананың нағыз иесі жерден нәсібін айыратын қарапайым халық екендігіне барша адамзаттың көзін

“

«Біз шығыстың сәлдесімен, сарттың ала шапанымен, молданың мәсісімен өркениеттің табалдырығын аттай алмаймыз. Дін ісі мемлекеттен бөлінген, ұлттық-демократиялық қозғалды күресе ұмтылуымыз керек»

«Біз шығыстың сәлдегімен, сарттың ала шапанымен, молданың мәсісімен өркениеттің табалдырығын аттай алмаймыз. Дін ісі мемлекеттен бөлінген, ұлттық-демократиялық қоғамды құруға ұмтылуымыз керек».

Бүгінгі күні көсемдіктің көсем-басшылық сипаты емес, ең алдымен көсем-қызметшілік сипаты алға шығып, ХХІ ғасырда қоғамдық институттардың дамуының басқару парадигмасы ретінде танылып келеді. Ал Алаш жетекшілері, әсіресе Ә.Бөкейхан осы парадигманың озық үлгісін ХХ ғасырдың басында жасап кетті десе, артық айтқанымыз емес.

Көсем-қызметші идеясын ғалым А.Нестуля өзінше ашады. «Көсем-қызметші» ең алдымен қызметші. Қызмет ету – оның ішкі байламы, ниеті.

Шынайы көшбасшы өткенді, бүгін мен келешекті органикалық тұтастықта көре біледі. Кешегіні тәрк етпеу, бүгін қапы қалмау, келешектен ешқашан көз жазбау – міне осы үштік лидер тұлғасының да тұтастығын көрсетеді. Сондықтан да, лидер өз өмірінің әр күнінде бір мезгілде тарихшы да, талдаушы да, пайғамбар да бола алуы тиіс. Тарихты түйсіну, білу, меңгеру, бүгінгі ақпараттар ағыны мен оқиғалар сапырылысынан ең бастысын таңдай алуы, талдау жасау, келешектің көркем кескінін көз алдына келтіре алу тек тұлғаға тән болса, бұл оның лидерлігінің мықты бір қыры болмақ.

Лидер-қызметші өз басының қамын ойлаушы емес, ол ең алдымен ұлтына, халқына қызмет етуші. Осы тұрғыдан оның өз басының пайдасы, қауіпсіздігі, беделі кейінге ысырылады. Ә.Бөкейханның «Біз таңдаған жолдан, айтқан сөзімізден бас тарта алмаймыз. Халықты алдауға, оның сеніміне қиянат жасауға болмайды, ал жастар, амал табыңдар» деп, М.Әуезов пен Қ.Мұхамедхановты аман алып қалуы осының мысалы.

Лидер-қызметшілік Ә.Бөкейханға және сол замандағы басқа да қазақ қайраткерлеріне тән болғаны даусыз. Бұл олардың қоғамдық, мемлекеттік және жеке өмірлерінен де көрінеді. Олардың өмір жолы саяси-қоғамдық табандылықтың, сүйген жарға, досқа деген адалдықтың үлгісі.

Ә.Бөкейхан бас қамын ойласа, оның ақыл-көрегендігі, амал-айласы аман қалуға, биік мансапқа жетуге, отбасын аман сақтап қалуға, ұрпағын өзіне қолайлы ортада өсіруге артығымен жетер еді. Ә.Бөкейхан ұрпағы өзінің ұлттық тамырынан ажырап, өзге ұлтқа сіңіп кетуі, бүгінде жат мәдениет аясында танылуы – жеке бастың ғана емес, тұтас қазақтың да қасіреті. Тарих та, тағдыр да солай қалыптасты. Өкінішті! Бәлкім Ә.Бөкейхан ұрпағының ішкі сезім-түйсігі, жігер-қайраты, даналығы бір кездері өзінің алтын қазығына оралуға алып келер. Бұл бір қияли

ұлт болашағын ойлаушы рухани көреген, адам психологиясын терең танушы, қызмет-міндетіне адал, өз басын қатерге тігуші, қалжыраған жұртты қатерлі де қауіпті міндеттерді орындауға жұмылдыра алушы, зор сенімге ие, кез келген мәселенің мәніне терең үңілуші, талдаушы, тарихты байыптаушы қасиеттерге ие қайраткер. Оның әскери даналығын әлемнің біраз елі өз пайдасына асырғаны туралы деректер жетерлік. Соның бір мысалы, Израиль еліне қатысты. 1946 жылы А.Бектің «Волоколамск тас жолы» кітабы иврит тіліне аударылады. Израиль мемлекеті енді құрылып жатқан кез. Жас мемлекеттің әрбір офицеріне қарумен бірге осы кітаптың бір данасы тапсырылған. Бұл кітап оқу құралы ғана емес, әрекетке тікелей басшылық нұсқауы ретінде қызмет еткен. Бас штаб бастығы генерал Мота Гур өзінің естелігінде рота командирі болған кезінде майдан шебін тастай қашқан әскерлеріне кітаптың бір тарауындағы батальон командирі Б.Момышұлының «Сен соғыс позицияңды жауға тастадым деп ойлайсың ба? Жоқ, сен Москваны жауға тастадың!» деген сөздерін оқып береді де бұрылып кетеді. Сөйтіп, ол сарбаздардың санасына жетер сөз айтып, әскери рухын көтерді. Міне, Б.Момышұлының кітаптағы сөзінің өзі Израиль әскерінің рухын жебеген.

“**«Мемлекеттілігі жоқ халық – жетім әрі жетекшісіз халық. Мемлекеттігі жоқ халық – еліктегіш халық.»**

Б.Момышұлының әскери кемел ойының әскери жарғы түзуде, әскери стратегия мен тактика құрауда, сарбаз дайындауда әлемнің түрлі елдерінде қолданысқа енгені туралы ақпараттың көбін біз біле бермейміз. ХХ ғасырда Ә.Бөкейхан бастаған қазақ лидерлерінің саяси, интеллектуалдық, білім, ғылым, экономика саласындағы жанқиярлық қайраткерлігінен үлгі алғандар бұдан әлдеқайда көп екені анық.

ХХ ғасыр басында көнеден келе жатқан қазақ мемлекеттілігі Ресейдің отарлау саясаты салдарынан үзіліп, жоғала бастаған дәстүрі жаңғырды: Қоқанда Түркістан мұхтариятын, Орынборда Алаш автономиясын жариялауға қол жетті. Бірі 64 күн өмір сүрді, екіншісі екі жылдай қарекет етті.

Түркістан мұхтарияты мен Алаш автономиясы түптеп келгенде бір елдің, бір ұлттың мұрат-мүддесі үшін бір кезеңде, сәл ілгері-кейінді, біріне-бірі жалғаса туған егіз құбылыстар. Оларды бөле-жармай, бір деп санау керек. Алайда, құрсағы бір десек те, кіндіктері бөлек. Ерекшеліктері де жетерлік. Екеуі бір қазақтың екі бөлек республикасы болғанын жоққа шығаруға болмас. Бұлар болмаса, одан кейін қашан, қайда қадам басар едік?

көлемі, шекарасы туралы келіссөз жүргізуі, Қазақ елінің жер аумағын шегендеуі – Алашорда билігінің қызмет-қарекеті аясында жүзеге асқан. Батыс Қазақстан өңіріндегі Каспий жағалауларының, Семей, Ақмола облыстары мен Алтай өңіріне кірген қазақтар тығыз орналасқан Коростелев даласының Қазақстанға қайтарылуы осы кезең!

Одан кейін Конституция қабылданбай, «Қазақты – қазақ дейік, қатені түзетейік!» деген Сәкен Сейфуллин 1923 жылы қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде енгізген.

ХХ ғасырдың алғашқы үштігінде қазақы ой тағдыр тәлкегімен ақ-қызыл баррикаданың екі жағына жарылды. Дегенмен, екі жақтың да жетекшілері халықпен бірге болу, ұлтқа қызмет ету миссиясын ұстанды. Жалпы, интеллигенция алдында осынау екіұдай заманда екі жақты болған қазақ лидерлеріне ортақ мүдде ұлтқа қызмет ету болғанын дәйекті, дәлелді, негізді түрде жас ұрпақтың санасына сіңіру міндеті тұр. Олардың ұлы мұраттарының бірлігі ұсақ та жайсыз әңгімелер мен тірліктің келеңсіз де кездейсоқ көріністерінің тасасында қалмауы керек. Кездейсоқ көріністер көркем келешекке деген ортақ ұмтылысты көлегейлемей тиіс.

Осы тұрғыдан келгенде мемлекеттік қызметшілердің жаңа буындарын алыс-жақын өткендегі қазақ лидерлерінің үздік үлгісі аясында, лидер-қызметшілік парадигмасы аясында дайындауды негізге алу өзекті. «Ұлық болсаң, кішік бол» деген қазақ даналығы баршаға мәлім. Мемлекеттік қызметшілердің лексиконында «мен ел басқардым» деген сөзді «мен шамам жеткенше елге қызмет еттім» деген сөз алмастыруы тиіс. Баяндалған жайттардан төмендегідей түйіндер, міндеттер туындайды:

– Әлихан Бөкейхан мұрасын зерделенде, оның лидер-қызметшілік болмысын неғұрлым толық ашып көрсету, осы бағытта толымды зерттеулер жүргізу, тиісті дәрежеде және бағыттарда ғылыми негізделген пайымдар жасау;

– Қазақстанның мемлекеттік қызметшілерінің санасына лидер-қызметшілік парадигмасын сіңіру;

– Білім берудің барша деңгейінде лидер-қызметшіліктің Әлихан Бөкейхан мен оның ізбасарлары көрсеткен үлгісін жас ұрпаққа орынды насихаттаудың жолдарын жасау.

Болат СЫЗДЫҚ,
Заң ғылымдарының кандидаты.
ҚР Президенті жанындағы
Мемлекеттік басқару
академиясының Қарағанды облысы
бойынша филиалының доценті.

айналған «Алаш» атауын берген. Қазан төңкерісінің пәрменімен қабаттасып, КСРО-ның құрамында болатын Алашорда ұлттық автономиясын құрып, дербес тәуелсіз мемлекет деп жариялап үлгерген. Бұл Алашорда ұлттық автономиясы демократиялық, зайырлы, жекеменшікке тиіспейтін, ұлттық тілді ұстанатын, шекарасы айқындалған, президенттік биліктегі азат ел болуы керек деп бағалаған. Осылайша Әлихан ХХ ғасырда қазаққа тұңғыш автономия әперген ұлт көсемі, ұлы тұлға ретінде тарихтағы даңқты тұлға. Арғы атасы Бөкей Самарқандта туса, Бөкейдің баласы Батыр сұлтан мен немересі Мырзатай сұлтан Қарқаралыдағы Қудың Қызыл шілігінде өмірге келсе, Керей мен Жәнібек сұлтандар қазақтың шаңырағын көтеріп, дербес елдікті құрған әйгілі Қозыбасыға жапсарлас Шудың бойындағы Қоскөлде Мырзатай баласы Нұрмұхамедтің кіндік қанының тамуы – бабасы Шыңғысханның шылауымен берілген тағдырдың жазмышы.

Алаш Арысы Әлихан Бөкейхан Орталық Қазақстандағы ең биік тау Ақсораңмен жапсарлас Желтауда кіндігі кесіліп, мұсылмандыққа өткеріліп, дүние есігін ашқан. Жекежал қыстағында дара Әлиханның ана құрсағынан, бесік жөргекке болмысы бөлек болып, кіндігі кесіліп, сүндеттеліп тууы биологиялық жаратылыс құпиясынан жеткен сирек ұшырасатын құбылыс. Тілінің алты жасқа дейін шықпауын кемістігі емес, саби шағындағы еркін толысып, кемелденуінен, өсу деңгейінің тым шапшаңдығын төре тұқымы атанған тектілігінен, бала кезіндегі балуандығы мен студент кезіндегі бақ сынауда батпан тас көтерген күш-қуатын көкжал атанған Барақ атасының батырлығынан дарыған қасиет деп бағалаған жөн. Ал, бала болып қос тігіп ойнаған саби қиялы, ер жеткендегі азаматтық құру идеясына айналған азаматтық ұстанымы болған. Ауылға келгендегі жас төлдерді бағуға құштарлығы ер жеткендегі «Далалық аймақтағы қой шаруашылығы» атты әйгілі монографиясын жазуға жетелеген. 1889 жылы Омбыда оқып жүргенде жазған алғашқы мақаласының «Тоқырауын, Қотан-Бұлақ және Батыс Балқаш болыстарындағы жер шаруашылығы» деген тақырыпты таңдауы, жас кезінде әкесінің ағасы Рүстемнің тәрбиесінде болып, егіншілік кәсібін қаныққандығының айғағы. Желтаудың

аса жапырағын өсіп, мазарды талдырып деп атандыруы, дән салсаң көктеп шығар қара жердің құнарына жұртшылықтың назарын аудартқаны болар. Жер ананың нағыз иесі жерден нәсібін айыратын қарапайым халық екендігіне барша адамзаттың көзін жеткізуден туындаған көзқарасы болар. Ежелден Қазақ даласынан «Степной городок» құру туралы өзінің идеясын 1921-1922 жылдары Желтауда болғанда бауырларына туған жерінде орындатып, кооператив құрғызып, мектеп ашқызып, тері өңдеу цехы мен май зауытын ашқызып, «аграрлық қауымдастыққа» айналдырғандығы – өмір бойы көксеген асыл мұратының іске аса бастаған жемісті нәтижесі шығар. Ұлы Даланың тұлғалары Шоқан мен Әлихан – тағдырлас. Екеуі де орыстың Императорлық жағрафия қоғамына мүше болған. Шоқан Санкт-Петербургте қызмет жасаса, Әлихан институтында оқыған. Шоқан «Қарқаралы сыртқы округі болыстарының қысқы көші-қоны» туралы жазса, Әлихан «Қарқаралы қырғыздарының жер пайдалану картасын» жасаған. Шоқан Абылайдың шөбересі, Әлихан Барақтың шөбересі. Шоқан «Манас» пен «Қозы Көрпешті» зерттесе, Әлихан «Қара қыпшақ Қобыланды» мен «Қалқаман-Мамырды» зерттеген. Шоқан «Қазақ шежіресін» жазса, Әлихан Адай, Қарқаралы уездерінің генеологиялық картасын жасаған. Шоқан Қашқарияға саяхат жасаса, Әлихан Еуропаның өркендеуі мен әлем тарихын меңгерген. Шоқан Атбасарда аға сұлтандыққа сайланса, Әлихан Думаға депутат болған. Шоқан 1860 жылы ІІ Александрдың қабылдауына барса, Әлиханды 1907 жылы ІІ Николай патша қабылдаған. Екеуі де Брокгауз бен Ефрон шығарған энциклопедияға алғаш енген қазақ. 1918 жылдың 27 қыркүйегінде Әлиханның анасы қайтыс болса, 1937 жылы 27 қыркүйекте Әлихан атылған. 1866 жылы 5 наурызда Әлихан туса, 1953 жылы 5 наурызда Сталин өлген. А.Байтұрсынұлы: «Әлихан – көсемдердің көсемі» десе, Ә.Ермеков: «Әлихан терең дария, мұхит білімді, тоғыз тілді меңгерген ғалым» – деген. М.Қойгелдиев: «Әлихан – Махатма Гандимен теңесетін тұлға» десе, Ресейдің социал-демократиялық қозғалысында «Әлихан – қазақ халқын бір ғасырға алға сүйреген адам» деп баға берген. Сұлтанхан Аққұлұлы: «Әлихан – қазақтың тұңғыш гуманист либерал-демократы» десе, Уяма Томохико: «Әлиханның көзқарасында прогрессивтік және Еуропашылдық идеясымен қатар, қазақ дәстүрін және қазақтың сақтап қалу идеясы болған» деп Ұлы тұлғаға теңеген.

Арайлым ТҰҒЫШБАЕВА,
№77 орта мектептің
10-сынып оқушысы.

ҚАРАҒАНДЫ қаласы.